

**MUZEYSHUNOSLIKNING RIVOJLANISH
OMILLARI: MUAMMO VA YECHIMLAR**

Aliqulova Nilufar Zoirovna

“Termiz” davlat muzey-qo‘riqxonasi
Tabiat ilmiy bo‘limining katta ilmiy xodimi
Surxondaryo, O‘zbekiston

Annotatsiya: Maqolada muzeyshunoslikning ilmiy fan va amaliy soha sifatidagi rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar – ijtimoiy-madaniy, texnologik, iqtisodiy va global jarayonlar tahlil qilinadi. Zamonaviy muzey amaliyotidagi dolzarb muammolar: kadrlar tayyorlashdagi yetishmovchilik, iqlim o'zgarishi va shaharlashtirish sharoitida saqlash masalalari, moliyaviy beqarorlik, yosh avlod qiziqishini yo'qotish ko'rib chiqiladi. Taklif etilgan yechimlar xalqaro hamkorlik orqali mutaxassislar tayyorlash, ilg'or raqamli texnologiyalarni (VR/AR, sun'iy intellekt saqlash va tahlilda) joriy etish, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, ekspozitsiyalarda inkluziv va dekolonizatsiya yondashuvlarini qo'llash, interaktiv va ta'limiy strategiyalarni takomillashtirishdan iborat. Muzeyshunoslikning madaniy merosni saqlash bilan birga ta'lim, turizm va jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishdagi o'rni ta'kidlanadi, xususan O'zbekiston va shunga o'xshash mintaqalar kontekstida.

Kalit so'zlar: muzeyshunoslik, muzey ilmi, rivojlanish omillari, madaniy merosni saqlash, raqamli texnologiyalar, muzey menejmenti, kadrlar tayyorlash, moliyalashtirish diversifikatsiyasi, interaktiv ekspozitsiyalar, dekolonizatsiya, inkluzivlik, O'zbekiston

Annotation: The article examines the key factors influencing the development of museology as a scientific discipline and practical field, with a focus on socio-cultural, technological, economic, and global processes. Special attention is paid to contemporary challenges in museum practice, including personnel training deficiencies, preservation issues amid climate change and urbanization, financial instability, and the need to attract younger audiences. Proposed solutions involve

international cooperation in specialist training, integration of advanced digital technologies (VR/AR, AI for conservation and analytics), diversification of funding sources, implementation of inclusive and decolonizing approaches in exhibitions, and enhancement of interactive and educational strategies. The analysis highlights the role of museology in preserving cultural heritage while contributing to education, tourism, and sustainable societal development, particularly relevant in the context of Uzbekistan and similar regions.

Keywords: museology, museum studies, development factors, cultural heritage preservation, digital technologies, museum management, personnel training, funding diversification, interactive exhibitions, decolonization, inclusivity, Uzbekistan

Аннотация: В статье анализируются основные факторы развития музееведения как научной дисциплины и практической сферы, с акцентом на социально-культурные, технологические, экономические и глобальные процессы. Особое внимание уделяется современным проблемам музейной практики: недостаточной подготовке кадров, вопросам сохранения в условиях изменения климата и урбанизации, финансовой нестабильности, утрате интереса молодёжи. Предлагаемые решения включают международное сотрудничество в подготовке специалистов, внедрение передовых цифровых технологий (VR/AR, ИИ для консервации и аналитики), диверсификацию источников финансирования, реализацию инклюзивных и деколонизационных подходов в экспозициях, совершенствование интерактивных и образовательных стратегий. Подчёркивается роль музееведения в сохранении культурного наследия при одновременном вкладе в образование, туризм и устойчивое развитие общества, особенно актуально для Узбекистана и аналогичных регионов.

Ключевые слова: музееведение, музеология, факторы развития, сохранение культурного наследия, цифровые технологии, управление музеем,

Muzeyshunoslik, ya'ni muzeylar ilmi, insoniyat madaniyati va tarixiy merosini saqlash, o'rganish va ommalashtirishning muhim sohasi sifatida rivojlanib borayotgan fan. Ushbu soha nafaqat muzeylarning ichki tuzilishi va faoliyatini, balki jamiyatdagi madaniy o'zgarishlar, texnologik innovatsiyalar va global tendensiyalarga bog'liq omillarni ham qamrab oladi. Muzeyshunoslikning rivojlanishi bir qancha omillar ta'sirida sodir bo'ladi, ammo bu jarayonda muammolar ham mavjud bo'lib, ularni hal etish uchun ilmiy va amaliy yechimlar zarur. Ushbu maqolada muzeyshunoslikning rivojlanish omillarini tahlil qilib, mavjud muammolarni va ularning yechimlarini ko'rib chiqamiz, bu esa sohaning kelajakdagi yo'nalishlarini belgilashga yordam beradi.

Muzeyshunoslikning rivojlanishida eng muhim omillardan biri jamiyatdagi madaniy va ijtimoiy o'zgarishlardir. Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, muzeyshunoslik XVIII-XIX asrlarda Evropada paydo bo'lgan bo'lib, u milliy davlatlarning shakllanishi va madaniy identifikatsiya jarayonlari bilan bog'liq edi. Masalan, Fransiya inqilobi davrida Luvr muzeyi ommaga ochilishi muzeylarning demokratik institutga aylanishiga asos soldi. XX asrda esa muzeyshunoslik global miqyosda rivojlandi, UNESCO va ICOM (Xalqaro muzeylar kengashi) kabi tashkilotlarning faoliyati tufayli standartlar ishlab chiqildi. Bugungi kunda madaniy globalizatsiya muzeyshunoslikka ta'sir qilmoqda: muzeylar nafaqat milliy merosni saqlaydi, balki xalqaro dialogni ta'minlaydi. Bu omil muzeyshunoslikni dinamik fan sifatida shakllantiradi, chunki jamiyatdagi ijtimoiy o'zgarishlar, masalan, gender tengligi yoki etnik xilma-xillik masalalari muzey ekspozitsiyalarida aks etishi kerak.

Yana bir muhim omil texnologik taraqqiyotdir. Raqamli texnologiyalar muzeyshunoslikning rivojlanishida inqilobiy rol o'ynaydi. Virtual realite (VR) va augmentativ realite (AR) yordamida muzeylar o'z ekspozitsiyalarini onlayn platformalarda taqdim etmoqda, bu esa geografik to'siqlarni bartaraf etadi. Masalan, Britaniya muzeyi yoki Smithsonian instituti kabi yirik muzeylar 3D-modellar va

interaktiv kontent orqali millionlab tashrifchilarga xizmat ko'rsatmoqda. Texnologik omillar muzeyshunoslikda yangi metodlarni, jumladan, big data tahlili va sun'iy intellektni joriy etmoqda, bu esa artefaktlarni kataloglashtirish va konservatsiyani yaxshilaydi. Biroq, bu rivojlanish bir vaqtning o'zida yangi muammolarni keltirib chiqaradi, masalan, raqamli kontentning mualliflik huquqi va ma'lumotlar xavfsizligi masalalari.

Muzeyshunoslikning rivojlanishida iqtisodiy omillar ham katta ahamiyatga ega. Muzeylarning moliyaviy barqarorligi davlat subsidiyalari, xususiy homiyar va turizm daromadlariga bog'liq. Rivojlanayotgan mamlakatlarda muzeyshunoslik iqtisodiy o'sish omili sifatida qaralmoqda, chunki muzeylar turizmni jalb qiladi va madaniy iqtisodiyotni rivojlantiradi. Masalan, O'rta Osiyo mintaqasida, xususan O'zbekistonda, muzeylar milliy identifikatsiyani mustahkamlash va iqtisodiy integratsiyani ta'minlash vositasi bo'lib xizmat qilmoqda. Biroq, global iqtisodiy inqirozlar, pandemiyalar va siyosiy beqarorlik muzeylarning byudjetini qisqartirishi mumkin, bu esa sohaning rivojlanishini sekinlashtiradi.

Endi muzeyshunoslik rivojlanishidagi muammolarga to'xtalib o'tamiz. Birinchi muammo – bu kadrlar tayyorlash va mutaxassislik masalasi. Ko'pgina mamlakatlarda muzeyshunoslik oliy ta'limda yetarli darajada o'rganilmaydi, natijada mutaxassislarning malakasi past bo'lib qolmoqda. Bu muammo xususan rivojlanayotgan mamlakatlarda kuchli, chunki muzey ishchilari ko'pincha arxeologiya yoki san'atshunoslik kabi qo'shni sohalardan keladi, ammo muzey menejmenti va pedagogikasi bo'yicha maxsus bilimlarga ega emas. Ikkinchi muammo – madaniy merosni saqlashdagi ekologik va texnik qiyinchiliklar. Iqlim o'zgarishi, shaharlashtirish va sanoat ta'siri artefaktlarni yo'qotish xavfini oshiradi. Masalan, muzeylarning eski binolari namlik va harorat o'zgarishlariga chidamli emas, bu esa kolleksiyalarni buzilishiga olib keladi. Uchinchi muammo – muzeylarning ommaviylashtirilishi va tashrifchilar jalb qilish. Zamonaviy jamiyatda muzeylar ko'ngilochar va ta'limiy funksiyalarni birlashtirishi kerak, ammo ko'plab

muzeylar an'anaviy ekspozitsiya usullarida qolib ketgan, natijada yosh avlodning qiziqishini yo'qotmoqda.

Bu muammolarni hal etish uchun bir qancha yechimlar mavjud. Avvalo, kadrlar tayyorlash bo'yicha xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Muzeyshunoslik bo'yicha maxsus magistratura va doktorantura dasturlarini joriy etish, shuningdek, onlayn kurslar va seminarlar orqali mutaxassislar malakasini oshirish mumkin. Masalan, ICOMning ta'limiy dasturlari bu borada samarali bo'lishi mumkin. Ikkinchi yechim – texnologik innovatsiyalarni joriy etish orqali saqlash muammolarini hal etish. Sun'iy intellekt yordamida artefaktlarni monitoring qilish va 3D-printerlar orqali restavratsiya jarayonlarini tezlashtirish mumkin. Ekologik muammolar uchun esa muzeylarning "yashil" standartlarga o'tishi, masalan, quyosh energiyasi va ekologik materiallardan foydalanish tavsiya etiladi. Uchinchi yechim – muzeylarning marketing va pedagogika strategiyalarini yangilash. Interaktiv ekspozitsiyalar, VR-turlar va ijtimoiy tarmoqlar orqali tashrifchilarni jalb qilish muzeylarni zamonaviy madaniy markazlarga aylantiradi. Bu yechimlar muzeyshunoslikni nafaqat saqlash, balki jamiyat rivojlanishining faol ishtirokchisiga aylantiradi.

Muzeyshunoslikning rivojlanish omillari va muammolari o'zaro bog'liq bo'lib, ularni tizimli yondashuv orqali hal etish mumkin. Masalan, texnologik omillar muammolarni yengishda asosiy rol o'ynaydi, ammo ularni joriy etish uchun iqtisodiy va madaniy omillarni hisobga olish zarur. Rivojlanayotgan mamlakatlarda muzeyshunoslik milliy strategiyalarga kiritilishi kerak, chunki u nafaqat madaniy merosni saqlaydi, balki ta'lim, turizm va iqtisodiy o'sishni ta'minlaydi. Misol uchun, O'zbekiston kabi mamlakatlarda muzeyshunoslikni rivojlantirish orqali Buyuk Ipak yo'li merosini global miqyosda ommalashtirish mumkin, bu esa xalqaro hamkorlikni kuchaytiradi.

Yana bir jihat – muzeyshunoslikda etika va inkluzivlik masalalari. Rivojlanish omillari orasida jamiyatdagi ijtimoiy adolat talablari ham bor, chunki muzeylar ko'pincha kolonializm yoki gender stereotiplarini aks ettiradi. Muammo shundaki,

ko'plab muzey kolleksiyalari tarixiy adolatsizliklar asosida shakllangan, masalan, chet eldan olib kelingan artefaktlar. Yechim esa repatriatsiya jarayonlarini tezlashtirish va muzey ekspozitsiyalarini dekolonizatsiya qilishdir. Bu muzeyshunoslikni yanada adolatli va inkluziv fanga aylantiradi. Texnologik omillarni batafsil ko'rib chiqsak, big data va mashinaviy o'rganish muzeyshunoslikda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Masalan, tashrifchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilish orqali ekspozitsiyalarni shaxsiylashtirish mumkin, bu esa muzeylarning samaradorligini oshiradi. Biroq, muammo shundaki, rivojlanayotgan mamlakatlarda texnologik infratuzilma yetarli emas, natijada raqamli bo'linish paydo bo'ladi. Yechim – xalqaro grantlar va hamkorlik orqali texnologiyalarni o'tkazish, shuningdek, mahalliy mutaxassislar tayyorlash.

Iqtisodiy muammolarga to'xtalib o'tsak, muzeylarning moliyaviy mustaqilligi masalasi dolzarb. Davlat byudjetiga bog'liqlik muammo yaratadi, chunki siyosiy o'zgarishlar subsidiyalarni qisqartirishi mumkin. Yechim – diversifikatsiya, ya'ni xususiy homiylik, kraudfanding va muzey do'konlari orqali daromad manbalarini ko'paytirish. Bu muzeyshunoslikni iqtisodiy jihatdan mustahkamlaydi.

Madaniy omillarda esa globalizatsiya va lokallik o'rtasidagi muvozanatni saqlash muhim. Muammo shundaki, global tendensiyalar mahalliy madaniyatni assimilyatsiya qilishi mumkin. Yechim – muzeylarning hibrid modellarini yaratish, ya'ni mahalliy merosni global kontekstda taqdim etish.

Umuman olganda, muzeyshunoslikning rivojlanishi jamiyatning madaniy salohiyatini oshiradi, ammo muammolarni hal etish uchun ilmiy tadqiqotlar va amaliy loyihalarni birlashtirish zarur. Bu soha kelajakda nafaqat tarixni saqlaydi, balki jamiyatni yangi g'oyalar bilan boyitadi, chunki muzeylar – bu insoniyatning kollektiv xotirasi va ijodiy markazi. Rivojlanish omillari va yechimlar orqali muzeyshunoslikni yanada yuqori darajaga ko'tarish mumkin, bu esa global madaniy landshaftni o'zgartiradi.

1. Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Axunova Sh. Muzeyshunoslik sohasining rivojlanishidagi muammolari va ularga yechimlar. – Toshkent, 2024. – 12 b.
2. Axunova Sh. Determinants of development in the field of museums in Uzbekistan. – Toshkent, 2024. – 10 b.
3. Kurbanov S. Cultural Heritage of Uzbekistan: The Role of Museum Education and Ecotourism. – Tashkent, 2025. – 18 b.
4. O'zbekiston tarixi davlat muzeyi faoliyati bo'yicha materiallar. – Toshkent: O'zbekiston tarixi davlat muzeyi, 2025. – 25 b.
5. Madaniy meros agentligi hisobotlari va seminar materiallari (2025–2026). – Toshkent, 2026. – 15 b.
6. Muzeyshunoslik bo'yicha xalqaro standartlar (ICOM kodekslari va qo'llanmalari). – Toshkent (tarjima va moslashtirilgan), 2023. – 40 b.
7. Raqamli muzeylashtirish va innovatsion texnologiyalar O'zbekiston muzeylarida. – Toshkent, 2024. – 20 b.
8. O'zbekiston muzeylari: rivojlanish istiqbollari va muammolari. – Toshkent: Milliy kutubxona nashrlari, 2022. – 28 b.
9. UNESCO madaniy merosni saqlash bo'yicha qo'llanmalar (O'zbekiston kontekstida). – Toshkent, 2021. – 35 b.
10. Muzey menejmenti va moliyaviy barqarorlik masalalari. – Toshkent, 2023. – 16 b.